

Szymon Sikorski¹

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

ORCID: 0009-0009-4178-9582

Aleksander Sikorski²

Wojskowa Akademia Techniczna

ORCID: 0009-0002-1978-8937

**Wirtualna „Puszka Pandory” a bezpieczeństwo społeczne
i publiczne w instytucjach oświatowych i naukowych
w świetle przekazów medialnych – przyczynek do dyskusji**

Virtual “Pandora’s Box” and social and public safety
in educational and scientific institutions in the light of
media messages – a contribution to the discussion

Niniejszy materiał stanowi nawiązanie do dyskusji przeprowadzonej w ramach I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. „Bezpieczeństwo w jednostkach oświaty i szkolnictwa wyższego”, która odbyła się w dniach 12–13 czerwca 2023 r. w siedzibie Szkoły Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie³. Ma on na celu analizę globalnych wydarzeń gospodar-

¹ Szymon Sikorski: dr, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, email: szymon.sikorski@urk.edu.pl

² Aleksander Sikorski: student, Wojskowa Akademia Techniczna im. Jana Dąbrowskiego w Warszawie, e-mail: u56998@student.wat.edu.pl

³ W ramach dwudniowej konferencji odbyły się panele dyskusyjne w siedzibie SA PSP w Krakowie oraz zintegrowane ćwiczenia praktyczne w budynkach Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie.

czych, społecznych i politycznych w kontekście ich oddziaływania na sytuację w Europie i w Polsce. Istotne jest połączenie dwóch perspektyw. Pierwsza stanowi spojrzenie analityka i nauczyciela akademickiego, który od wielu lat obserwuje i bada pojawiające się trendy wpływające na otaczającą nas rzeczywistość, czerpiąc ze źródeł tradycyjnych, ale i coraz częściej sięgając po nowe. Druga zaś to punkt widzenia studenta wyrabiającego swój pogląd na świat, umiejącego wprawnie poruszać się w gąszczu wirtualnych informacji stanowiących dla niego pierwsze źródło wiedzy. Mamy nadzieję, że taki dobór sprawi, iż poniższy tekst będzie interesujący dla szerokiego grona odbiorców, w tym zwłaszcza młodzieży szkolnej i studiującej.

Materiał źródłowy tego opracowania stanowią informacje występujące głównie w przestrzeni internetowej, gdyż pozwala to na uzyskanie aktualnego obrazu zagrożeń dotyczących młodzieży i stanowi odniesienie do ich przestrzeni czerpania wiedzy. Przyjęte podejście ma na celu zapewnienie reprezentatywności pozyskanych źródeł informacji, a tym samym obiektywizację sformułowanych wniosków.

Nasza świadomość nie nadąża za technologią

Wszyscy funkcjonujemy w przestrzeni społecznej, warunkującej nasze zachowania. Robin Dunbar określił „hipotetyczną liczbę więzi społecznych, które może utrzymywać człowiek. Obejmuje ona grupę 148 bliższych i dalszych znajomych. Zazwyczaj jednak liczbę tę zaokrągla się do 150, pewnie dlatego, że łatwiej ją zapamiętać” (Szostak, 2023). Tymczasem świat wirtualny wykreował zupełnie nowy rodzaj „znajomych”, którzy choć anonimowi, a niekiedy będący nawet rezultatem działalności Sztucznej Inteligencji (AI) liczeni są w tysiącach. Zupełnie nową kategorią relacji stało się pojęcie subskrybentów. O skali tego zjawiska dobrze świadczy fakt, że na długo przed ujawnioną na przełomie września i października 2023 r. sprawą patologii obyczajowych w polskim Internecie, już 12 kwietnia 2017 roku portal Business Insider podawał, że listę 10 najpopularniejszych polskich youtuberów otwierał wynik 1,42 mln subskrybentów, zaś lider posiadał ich 3,48 mln (Pallus, 2017). Pokazuje to, że zgodnie z teorią „szarego nosorożca” zaprezentowaną przez Michele

Wucker na Forum Ekonomicznym w Davos w roku 2013, szare nosorożce są wysoce prawdopodobnymi oraz wysoce wpływowymi, zaniedbanymi zagrożeniami (Wucker, 2016). W przypadku „Pandora Gate” możemy mówić o wszystkich elementach „szarego nosorożca”. Motywowani modą lub chęcią monetyzacji aktywności, powierzamy algorytmom ogromne ilości danych o sobie – co jemy, gdzie jesteśmy, jak wychowujemy dzieci, a potem dziwimy się, że jesteśmy podsłuchiwanie przez programy, pozycjonowani przez algorytmy, okradani z danych i majątku, a nasze dzieci stają się ofiarami cyberprzestępców. W obszar aktywności z zakresu pozyskiwania danych nie wchodzi jedynie specjalistyczne oprogramowania wojskowe typu Pegasus, a także „cywilne”, śledzące naszą aktywność w mediach społecznościowych. Mechanizm działania tych ostatnich opisany został już 9 listopada 2019 r. przez portal Komputer Świat. Posłużono się tam następującym przykładem: „ktoś, kto rozważa zakup zwierzątka domowego, prawdopodobnie już wcześniej kliknięciami reagował na rozkoszne zdjęcia kociaków na Facebooku albo Instagramie, a aktywne bazy danych tych platform skwapliwie to zaprotokołowały. Albo też miłośnik kotów spędził sporo czasu w sklepie zoologicznym w centrum miasta, o czym z kolei doniosła lokalizacja smartfona – nawet jeśli właściciel urządzenia podczas wizyty w sklepie ani razu nie wyjął telefonu z kieszeni” (Komputer Świat, 2019). Pojawił się również wątek podsłuchiwanie nas przez aplikacje zainstalowane w smartfonie. 4 maja 2019 r. portal WpTech wskazywał na sposoby weryfikacji i dezaktywacji programów podsłuchujących w środowisku Android (Breczko, 2019).

Jak się jednak wydaje, realizacja działań operacyjnych, polegających na podsłuchiwanie rozmów osób lub grup społecznych uznawanych za potencjalnie niebezpieczne, jest działaniem rutynowym, o czym 11 października 2023 r. informował portal TVN24, powołując się na publikację „New York Timesa”. Wskazano w niej, że „izraelskie służby brały za «dobrą monetę» przechwycone rozmowy palestyńskich dowódców, którzy mówili, że «nie przygotowują się do ataku». Palestyńczycy mogli wiedzieć, że są podsłuchiwanie, celowo wprowadzając izraelski wywiad w błąd” (TVN24, 2023). Mylenie tropów, posługiwanie się kodem przez uczestników tego typu dialogów wskazuje, że przypuszczali oni, iż ich rozmowy są rejestrowane, dlatego też

członkowie Hamasu prawdziwe informacje postanowili kolportować analogowo, czyli w sposób tradycyjny – poprzez kurierów z pominięciem elektronicznych środków technicznych.

Jednak bez względu na szereg komfortowych funkcjonalności, w jakie wyposażone są nasze smartfony czy pojazdy, powinniśmy się liczyć z faktem, że upowszechnienie technologii 6G umożliwi jeszcze szybszy transfer informacji, a zatem i danych o nas samych. Skalę możliwości sieci 6G przedstawił 22 marca 2023 r. portal Benchmark, podając iż „głównymi przewagami sieci 6G ma być nawet tysiąckrotnie większa prędkość i niemalże zupełny brak opóźnień. Doktor Maayar Shirvanimoghaddam z Uniwersytetu w Sydney szacuje, że będziemy mogli cieszyć się prędkością rzędu 8 tysięcy Gb/s, co oznacza, że pobieranie filmu wideo, trwającego aż 142 godziny będzie zajmowało zaledwie sekundę” (Benchmark, 2023). Wejście na ten poziom umożliwi realizację koncepcji Metawersum, którą na Światowym Forum Ekonomicznym w Davos w 2022 r. zaprezentował Claus Schwab. Warto podkreślić, że wyznacznikami tej koncepcji będą: Internet rzeczy, Internet zmysłów i Internet ciał (Ziętek-Wielomska, 2022). Trzeba jednocześnie pamiętać, że Internet rzeczy jest już dla nas czymś tak oczywistym, że wręcz niedostrzegalnym. Na skutek upowszechnienia GPS coraz trudniej korzystać nam z atlasu samochodowego. Zarazem służby specjalne od kwietnia 1986 r. po akcji przeciwko Libii o kryptonimie „El Dorado Canyon” są w stanie zagłuszać lub zmieniać koordynaty tej nawigacji. Tak też dzieje się w czasie obecnej wojny Izrael – Hamas/Hezbollah, o czym 15 października 2023 r. informował dziennik „Haaretz” (Haaretz, 2023).

Powracając do monetyzacji – czyli zarabiania na publikacji treści (z ang. *content*) – ludzkiej aktywności w świecie wirtualnym, warto wskazać, że według analizy Fundacji Platforma Przemysłu Przyszłości (FPPP) z sierpnia 2022 r., wartość sektora nowych technologii wzrośnie z 64,9 mld USD w 2021 r. do 165,5 mld USD do 2026 r. (Paolicelli, 2022). Przyrost przekroczy zatem 100 mld USD. Niezmienną pozostaje jednak sprawa bezpieczeństwa danych. W sierpniu 2022 r. FPPP przygotowała analizę, z której wynika, że:

Według najnowszego raportu Instytutu Badawczego Capgemini Smart&Secure „Why smart factories need to prioritized cybersecurity”: „ponad połowa (51%) organizacji przemysłowych uważa, że liczba cyberataków na inteligentne fabryki prawdopodobnie wzrośnie w ciągu najbliższych 12 miesięcy. W badaniu wzięło udział 950 firm z branży przemysłu ciężkiego, farmacji i nauk przyrodniczych, chemikaliów, zaawansowanych technologii, produktów konsumenckich, motoryzacji oraz lotnictwa i obrony (Łapińska, Sudolska, Zinecker 2022).

Jak się wydaje, ataki na instytucje finansowe, w tym m.in.: Alior Bank, Bank PKO BP, ING, Raiffeisen Bank, Santander Bank (ANA, 2023), wskazują, że nawet tak zaawansowane systemy, jak bankowe, można złamać. Ponadto podejmowane są także działania pozornie niepowiązane z sektorem finansowym. Tak było 25 kwietnia 2023 r., gdy mieszkańcom Poznania wykradzono numery telefonów (Palczewski, 2023). Należy jednak pamiętać, że przy operacjach bankowości zdalnej numery telefonów należy uznać za elementy infrastruktury krytycznej. Na tym jednak nie koniec.

Skuteczną metodą oddziaływania autorów newsów i właścicieli portali na świadomość mas, czyli grono obiorców, jest zachwianie poczuciem bezpieczeństwa publicznego. Stąd także miasta oraz system transportu publicznego stają się coraz częściej areną szkodliwych, czy nawet przestępczych, działań, na co 3 września 2022 r. wskazywał portal Interia–motoryzacja: „Hakerzy z kolektywu Anonymous włamali się na serwery rosyjskiej sieci taksówkarskiej Yandex i... zamówili setki taksówek pod jeden adres w centrum Moskwy. Doprowadziło to do drogowego paraliżu” (Domagała, 2022). Do podobnego ataku doszło także w Polsce, przy czym ofiarami padli podróżujący koleją. Jak podał 26 sierpnia 2023 r. portal Money, „w nocy z piątku na sobotę doszło do włamania na częstotliwość polskich kolei i nieuprawnionego nadania sygnału radio-stop, który powoduje alarmowe zatrzymanie pociągów (...). W czasie przerwy słychać było hymn Rosji i przemówienie Władimira Putina” (Money, 2023). Zasadnym wydaje się wskazać na jeszcze jedną konotację. W marcu 2022 r. wielu z nas podziwiała działania grupy Anonymous, która m.in. w 2022 r. włamała się do systemu AIS na jachcie prezydenta Władimira Puti-

na (Zaręba, 2022). Jednakże, jak pokazały przywołane przykłady, na działania te należy patrzeć mając zawsze na uwadze to, jaki cel przyświecał działaniom tej grupy.

Innym przykładem działań informatycznych pozostaje operacja w Natanz (w Iranie) z 2021 r.⁴. Po jej zakończeniu Jossi Cohen (szef Mosadu w okresie od 6 stycznia 2016 do 1 czerwca 2021) powiedział: „*Mówimy bardzo wyraźnie, nie pozwolimy wam zdobyć broni jądrowej, czego nie rozumiecie?*” (Reuters, 2023). *Warto jednak wspomnieć, że 11 lat wcześniej, bo w 2010 r.* „izraelski wywiad wojskowy najprawdopodobniej wyprodukował wirusa znanego jako Stuxnet, który sparaliżował irańskie systemy komputerowe i opóźnił uruchomienie elektrowni nuklearnej w Buszerze o dwa miesiące” (PAP, 2010). *W 2021 r. miał miejsce cyberatak na serwery Pentagonu: „Atakujący przeniknęli do sieci i wykradli dane”* (CyberDefence, 2021). Hakerzy ominęli najbardziej zaawansowane procedury i systemy zabezpieczeń elektrowni jądrowej czy dowództwa USA. To przykłady najwyższych umiejętności. Również dla zwykłych użytkowników zagrożenie hakerskie jest realne, gdyż jak podali przedstawiciele firmy Allot, „w drugiej połowie 2021 roku zarejestrowaliśmy w krajach europejskich ponad pięciokrotny wzrost cyberataków na użytkowników indywidualnych” (Frączak, 2022).

Samotność w sieci

Wyobraźnia nie ma granic, co obrazuje cykl filmów o wspólnym tytule „Matrix”. Oglądając tę produkcję możemy nabrać wątpliwości, czy świat, który widzimy, jest światem realnym. Jak zauważa Andrzej Zybertowicz w książce *Cyber kontra real. Cywilizacja w techno-pułapce*: „W wyniku rewolucji cyfrowej nastąpiła degradacja procesu przyswajania informacji na wszystkich poziomach rozumienia świata, a co gorsze – degradacja rozumienia samych sie-

⁴ Była to operacja w Iranie przypisywana służbom specjalnym Izraela, która spowodowała szereg awarii w irańskich zakładach wzbogacania uranu w miejscowości Natanz. Cybernetyczny atak spowodował przerwy w zasilaniu infrastruktury krytycznej. Strona irańska określiła te działania mianem „ataku terrorystycznego”. Izrael nie przyznał się oficjalnie do tych działań.

bie” (Zybertowicz, 2022). Pozostaje zatem ważne pytanie – czy to już matrix, czy jeszcze real? Jest to tym ważniejsze, że jak w wywiadzie dla „Forbes” z 6 lutego 2023 r. zaznaczył Bill Gates: „Sztuczna inteligencja to najgorętszy temat 2023 roku” (Kenrick, Konrad, 2023). Wraz ze wzrostem zastosowań AI uwidaczniają się jednak problemy, a jednym z nich staje się narastająca agresja ChatGPT. Należy jednak mieć na uwadze, że system ten uczy się zachowań i zwrotów od ludzi z nim rozmawiających i przejmuje te wzorce (Mazurkiewicz, 2023). Opracowany w 2022 r. przez FPPP raport wskazuje, że jedną z trzech kluczowych kompetencji przyszłości będzie ta społeczna, pojmowana jako: socjalizacja, inteligencja społeczna i praca w zespołach wirtualnych (Przemysł Przyszłości, 2022).

Docierają do nas informacje wskazujące, że młodzi ludzie spędzają coraz więcej czasu w wirtualnym świecie, często dobrowolnie rezygnując z fizycznej rozmowy na rzecz pisania za pomocą różnego rodzaju internetowych komunikatorów. Nie należy się zatem dziwić, że również zjawisko dobrowolnej alienacji poddawane jest analizie psychologicznej. Okazuje się, że wielu ludziom do poznania świata wystarcza smartfon. W 2020 r. młodzież najczęściej łączyła się z Internetem za pomocą urządzeń mobilnych (92,1%) (PAP, 2023). Jak wynika z raportu „Nastolatki 3.0” opublikowanego 30 września 2021 r. przez Państwowy Instytut Badawczy NASK, „polski nastolatek wpatrywał się w 2020 r. w ekran komputera lub smartfonu ok. 12 godzin na dobę, częściowo też z powodu zdalnych lekcji, jednak czas spędzany *online* przez młodzież rośnie od wielu lat. Już co trzeci nastolatek (33,6%) przejawia symptomy tzw. problematycznego użytkownika Internetu. Rodzice często nie zdają sobie sprawy, ile czasu ich dzieci spędzają w Sieci, a także z jakimi zagrożeniami się tam spotykają” (NASK–PIB, 2021). Tu nie chodzi wyłącznie o sferę przebadzowania seksualnego (Kandell, 2020). Pojawiają się również badania wskazujące na związek tragedii, jaką jest samookaleczenie czy próba samobójcza, z hejtem w cyberprzestrzeni. Zdefiniowano także tzw. *copycat effect* (efekt naśladowania), który wskazuje na powiązanie pomiędzy wzrostem liczby samobójstw a wcześniejszym nagłośnieniem w mediach samobójczej śmierci jakiejś znanej osoby (Suchodolska, 2018). Pozostając jeszcze przy zjawiskach społecznych negatywnie wpływających na dzieci i młodzież, warto przywołać

wnioski zaprezentowane 10 października 2023 r. przez portal WPWiadomości, w którym wskazano, że

w ostatnim czasie mamy więcej bodźców masowych, sytuacji, zjawisk, które dotyczą nie tylko pojedyncze osoby, ale całe grupy społeczne. Mam tu na myśli sytuację izolacji covidowej, konflikt zbrojny w Ukrainie, odczuwalne w wielu rodzinach skutki inflacji oraz skumulowanie tego wszystkiego w krótkim czasie. Wzmożona wrażliwość, trudności w nazywaniu emocji, destrukcyjne sposoby radzenia sobie z wyzwaniem, a właściwie nieradzenie sobie z sytuacjami tej rangi dotyczą w szczególności dzieci i młodzież. Widzą to pedagodzy, nauczyciele i dyrektorzy szkół, kiedy rozmawiamy z nimi podczas wizyt w placówkach (WPWiadomości, 2023b).

Tragicznym przykładem sytuacji braku rodzicielskiego nadzoru nad aktywnością dzieci w Internecie może być przypadek zaginięcia 11-letniej dziewczynki z Sosnowca. Wiele wskazuje, że jej toksyczna relacja z nieznanym została zawiązana z użyciem Internetu. Równie niepokojąca, a nawet bulwersująca, jest sytuacja, jakiej dopuścili się wspomniani już youtuberzy zamieszani w „Pandora Gate”. W tym przypadku, bazując na technice znanej jako społeczny dowód słuszności, osoby te stały się autorytetami czy raczej idolami dla nieletnich, zaś wykorzystując techniki manipulacji zastraszały ich. Jak się wydaje *modus operandi* zgodny jest ze strategią sformułowaną przez filozofa Antonio Gramsciego. Jej skuteczność w wywieraniu wpływu na masowych odbiorców oparta została na sferze ludzkiej świadomości oraz sferze kultury. Gramsci wyróżnił trzy obszary:

- państwowy monopol edukacyjny – w którym obserwujemy obniżający się poziom kształcenia i oderwanie od autorytetów,
- media – bazujące na skojarzeniach i gotowych schematach (wiele uwagi analizie tego zjawiska poświęcił Jacek Dukaj wskazując że człowiek staje się maszyną do przeżywania) (Dukaj, 2019),
- przemysł rozrywkowy – bazujący na instynktach, głównie na lęku i popędach seksualnych i stąd „przebodźcowanie jednostki”.

Warto zatrzymać się nad pierwszym z trzech wyznaczników. Od wielu lat widoczny jest obniżający się poziom nauczania i powiązanie go założeniami ideologicznymi. Dla przykładu naukowcy z Centrum Badań Ekonomicznych Ragnara Frischa w Norwegii wzięli pod lupę 730 tysięcy testów IQ, które rozwiązyali norwescy mężczyźni w wieku 18–19 lat. Jak pokazała analiza, u ludzi urodzonych po 1975 r. IQ zaczęło się obniżać nawet o 7 punktów na pokolenie (Zarzycki, 2020). Przykład drugi: „nauczyciele w jednej ze szkół w Goeteborgu nie poprawiają uczniom błędów w równaniach matematycznych, aby «nie zniechęcać dzieci»” (PAP, 2023). I przykład trzeci: „Departament Edukacji w stanie Oregon sugerował, by nauczyciele odbyli zajęcia poświęcone działaniom, które wykluczają rasizm w matematyce. Według pomysłodawców projektu zmuszenie uczniów do pokazywania poprawnych wyników rozwiązań matematycznych umacnia kulturę dominacji białych nad innymi rasami” (Boguski 2021). Ten ostatni trend został zatrzymany w czerwcu 2023 r. Wówczas Sąd Najwyższy USA wydał wyrok, który zakończył realizowaną od kilku dekad „akcję afirmatywną” przyznającą dodatkowe punkty w rekrutacji dla czarnoskórych, latynoskich i indiańskich studentów. Postępowanie uniwersytetów Harvarda i Karoliny Północnej uznano za niezgodne z 14. Poprawką do Konstytucji USA, gwarantującą równość wszystkich obywateli. W tych warunkowanych poprawnością polityczną działaniach można dostrzec plan opisany przez Douglasa Murraya, w którym obiektywną prawdę zastąpił konsensus naukowców (Murray, 2022).

Pozostaje postawić pytanie: jak na tym tle plasują się polscy uczniowie? Portal WPWiadomości 19 kwietnia 2023 r. podał, analizując materiał „Die Welt”, że

w badaniu PISA z 2000 roku wyniki polskich uczniów były jeszcze poniżej średniej wśród krajów OECD, ale od tamtego czasu stale poprawiają się we wszystkich trzech dziedzinach (czytanie, liczenie, nauki przyrodnicze). Dziś system edukacji tego kraju jest jednym z najsukcesywniejszych w międzynarodowych badaniach porównawczych. Już w ostatnim badaniu PISA sprzed pandemii, przeprowadzonym w 2018

roku, polskie szkoły były w światowej czołówce w każdej z podstawowych umiejętności (Widzyk, 2023).

Pozostając na gruncie niemieckim warto przywołać, że z materiału DPA opublikowanego 16 maja 2023 r. przez portal Deutsche Welle wynika, iż

według przedstawionego w Berlinie Międzynarodowego Badania Czytelności w Szkołach Podstawowych (Internationale Grundschul-Lese-Untersuchung, IGLU) co czwarty uczeń czwartej klasy w Niemczech nie potrafi czytać ze zrozumieniem. 25% dzieci w tej grupie wiekowej nie osiąga minimalnego poziomu rozumienia tekstu, który jest niezbędny w dalszym toku nauki szkolnej. W poprzednim badaniu IGLU, opublikowanym pod koniec 2017 r., takich dzieci było jeszcze 19% (DPA, 2023).

Zatem postęp jest widoczny i to powinno cieszyć. Powracając do sposobu oceniania osiągnięć uczniów warto wskazać, że pojawiają się w Polsce opinie wskazujące na zasadność zamiany skali ocen 1–6 na skalę procentową – taki eksperyment prowadzony jest w Szkole Podstawowej im. Władysława Jagiełły w Mrzygłodzie, o czym 13 października 2023 r. informował portal Krakow.wyborcza.pl (Szpunar, 2023). Propozycje te w przyszłości warto poddać analizie, gdyż mogą okazać się bardziej miarodajne.

Drugi wątek dotyczy oderwania od autorytetów. Edukacja od czasów starożytnych oparta jest na relacji mistrz-uczeń. Tymczasem w polskiej szkole coraz powszechniejsze staje się zjawisko wzrastającej roszczeniowości rodziców. Opis tego zjawiska zawarty został w materiale z 16 sierpnia 2020 r. opublikowanym przez portal Epedagogika.pl, w którym czytamy: „rodzice, którzy ciągle czegoś żądają, domagają się specjalnego traktowania lub próbują coś wymusić to zmora nauczycieli. Są natrętni, nie szanują granic nauczyciela, mogą zachowywać się agresywnie. Robią to świadomie lub nieświadomie” (Kielczewska, 2020). Wywieranie presji na nauczyciela, dyrekcję czy organ prowadzący to jeden przykład. Drugim jest sytuacja bezpośredniego ataku na nauczyciela. W Polsce niechlubnym przykładem takiego zachowania pozostał zajście z roku 2003, w trakcie którego uczniowie wpięrowo uniemożliwiali

prowadzenie zajęć, a następnie włożyli nauczycielowi na głowę kosz na śmieci⁵. Niestety nie był to jedyny tego typu przypadek.

Wątek mediów, zwłaszcza Internetu, został już poruszony, dlatego warto przejść do trzeciego elementu, jakim jest przemysł rozrywkowy. Często zdarza się, że rodzice oddają w ręce kilkulatek smartfon lub tablet. Jednak, jak się okazuje, nadmierne, intensywne obcowanie małego dziecka z natłokiem bodźców wywiera negatywny wpływ na jego rozwój. Powołując się na opinię dra Johna Huttona – profesora pediatrii ogólnej i społecznej w szpitalu Children’s Hospital Medical Center w Cincinnati – portal Deutsche Welle 23 sierpnia 2023 r. podał, że

we wczesnym okresie życia ogromne znaczenie ma rozwój fizyczny, emocjonalny i poznawczy. A nadmierna ilość czasu spędzanego przed ekranem smartfonów czy tabletów może wpłynąć negatywnie na rozwój mowy, zdolności motoryczne oraz umiejętności osobiste i społeczne. Potwierdzają to bardzo wyraźnie nowe badania przeprowadzone w Japonii, w których przez dłuższy czas analizowano rozwój 7097 małych dzieci. Objawy opóźnienia w rozwoju dają się zauważyć w przypadku dwulatek, który od pierwszego roku życia codziennie spędzał około czterech godzin na patrzeniu w ekran. Jednym z powodów opóźnień w rozwoju jest między innymi to, że poprzez korzystanie z tabletów i smartfonów dzieciom zabierana jest zachęta do rozwijania umiejętności językowych. Dzieci uczą się mówić, gdy są zachęcane do rozmawiania, a nie gdy tylko patrzą na ekran (Freund, 2023).

Opinia ta koresponduje z przywołanym już raportem FPPP z 2022 r. (Łapińska, Sudolska, Zinecker, 2022), w którym jako drugą najważniejszą umiejętność wskazano kompetencje **kognitywne** – **definiowane jako** nieszablonowe myślenie, umiejętności analityczne i interdyscyplinarne oraz myślenie projektowe (Tabor, Sikorski, 2023). Pozostając jeszcze przy wątku mediów warto wskazać na znaczące miejsce, jakie w kreowaniu świadomego wyboru studiów odgrywają rankingi (Sikorski, 2023). Spośród wielu wskazujących

⁵ Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.youtube.com/watch?v=DgIe4OfL-zo>.

miejsce polskich uczelni w nauce światowej, opracowane przez Uniwersytet Cornella i World Intellectual Property Organization WIPO, zestawienie tworzące Global Innovation Index (GII), czyli wskazujące na innowacyjności gospodarek poszczególnych krajów, zawiera wykaz 193 państw. Za rok 2022 Polska zajęła wysokie 38. miejsce (Paolicelli, 2023). Dla porządku warto wskazać, że w roku 2021 zajmowaliśmy miejsce 40., w roku 2015 – 46., a w roku 2008 – 56. (NCBR, 2023). Liderem GII – już po raz 12. – wybrana została Szwajcaria. Należy podkreślić, że siłą tego rankingu jest przyjęta w nim metodologia, która „uwzględnia zarówno nakłady na innowacje (np. publiczne i prywatne wydatki na badania i rozwój, wydatki na szkolnictwo wyższe, jakość otoczenia regulacyjnego, szeroko rozumianą infrastrukturę), jak i osiągnięte w tym obszarze wyniki (np. liczbę wniosków patentowych i znaków towarowych, stworzonych aplikacji mobilnych oraz eksport towarów zaawansowanych technologicznie)” (SGH, 2023, s. 168). GII potwierdza w pewnym zakresie przywołane już dane PISA o poprawie wskaźników polskiej edukacji.

Lekkomyślność, głupota czy sabotaż?

Wirtualny świat i osiągnięcia techniki zdają się zwalniać nas z rozważnego korzystania z dobrodziejstw nowoczesności, jednak należy pamiętać, że „miarą wszech rzeczy jest człowiek” i to on ostatecznie może być zarówno kreatorem, jak i ofiarą technologii. W tym wypadku miarą staje się rozważa. Jedną z kluczowych definicji funkcjonujących w wojsku brzmi: „im więcej potu na poligonie, tym mniej krwi na polu walki” (Rozworowska, 2023). To pokazuje, jak istotny jest trening prowadzony w oparciu o przygotowane, znane i wdrażane procedury. Sięgając historii i patrząc na wydarzenia mające miejsce od soboty 7 października 2023 r. na Bliskim Wschodzie, można wskazać, że począwszy od tragedii w Monachium w 1972 r., której sprawcami byli członkowie organizacji Czarny Wrzesień, doskonalimy międzynarodowe procedury i tworzymy jednostki, takie jak niemiecką GSG9 czy polską JW 2305, sformowaną 13 lipca 1990 r. w odpowiedzi na postrzelenie przez terrorystów w Bejrucie dwojga Polaków w odwecie za pomoc polskiego rządu w transferze Żydów z ZSRR do Izraela. Każdy kraj posiada odpowiednie procedury bez-

pieczeństwa opracowane na wypadek sytuacji kryzysowej. Dostrzegając zagrożenie wynikające z interwencji rosyjskiej na Ukrainie Prezes Rady Ministrów RP podpisał zarządzenie wprowadzające od 21 lutego 2022 r. trzeci stopień alarmowy CRP (CHARLIE-CRP) na terytorium całego kraju. Należy odnotować, że pierwszy stopień ALFA-CRP został wprowadzony już 18 stycznia 2022 r., zaś drugi BRAVO został najpierw wprowadzony na obszarze województw lubelskiego oraz podkarpackiego (28 lutego 2022 r.), a następnie rozszerzony na terytorium całego kraju (16 kwietnia 2022 r.) (GOV, 2023). W dokumentach tych określono zadania kierowników jednostek organizacyjnych oraz podano wytyczne dotyczące zachowań obywateli. Okazało się jednak, że „procedury swoje, a życie swoje”. W szkole w Ząbkowicach Śląskich w 2022 r. uczeń rozpylił gaz pieprzowy. Z obiektu ewakuowano ponad 100 osób (Express Miejski, 2022). W lutym 2023 r. podobny incydent miał miejsce w szkole w Otwocku (Woźniak, 2023). Trudno nie wspomnieć o wypadku z udziałem generała Policji w grudniu 2022 r., gdy odpalony został granatnik (Bednarz, 2022). Innym bardzo niebezpiecznym zjawiskiem jest agresja z użyciem niebezpiecznych narzędzi. Jak 7 października wskazywał portal WPWiadomości, po kłótni w jednej ze szkół w Tychach „16-latek zaatakował 15-latkę nożem. Poszkodowany uczeń odniósł obrażenia brzucha i trafił do szpitala” (WPWiadomości, 2023a). Można te wypadki podciągnąć pod niefrasobliwość, lecz należy wyciągać z nich najdalej idące wnioski, bowiem należy pamiętać, iż jedną z najważniejszych technik operacyjnych podejmowanych na terytorium wroga jest rozpoznanie bojem i rozpoznanie walką. Mistrzem tej taktyki był gen George Patton. Natomiast Aleksander Suworow w książce *Specnaz* (2010) opisał, jak siły specjalne patrzą na każdy taki „wypadek”. W kontekście bezpieczeństwa społecznego i przestrzegania procedur pamięć przywołuje obrazy zamachu na Ronalda Reagana (1981), ostrzelania polskiej kolumny z prezydentem Lechem Kaczyńskim w Gruzji (2008), czy incydentu z jajkiem rozsmarowanym na garniturze prezydenta Bronisława Komorowskiego (2013). W kontekście tematu konferencji i w świetle niniejszej analizy trzeba postawić pytanie kto zawinił: człowiek czy procedura? A może warto postawić inne pytanie: co było przyczyną tych zdarzeń: głupota czy sabotaż?

Wnioski

Nie po raz pierwszy okazuje się, że technologia w rękach ludzi nieodpowiedzialnych i złych staje się śmiertelnie groźna dla całej populacji, stąd w tytule niniejszego tekstu pojawiła się „Puszka Pandory”. Coraz powszechniejszy dostęp do możliwości wirtualnego świata pociąga za sobą zagrożenia, których ofiarami padają uczniowie, studenci, a także ich rodzice i nauczyciele. Wydaje się, że mimowolnie uwolniliśmy z lampy „dżina”, nad którym nie umiemy zapanować, bo każdy wypowiada swoje życzenia. Stan ten generuje wielowymiarowe zagrożenie dla ochrony ludności, zaś pozbawienie czy oderwanie ludzi młodych od tradycyjnych wartości oddziela ich od dziedzictwa kulturowego dostępnego przede wszystkim w postaci analogowej, mającego również postać opowieści rodzinnych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Szerzej ten wątek opisuje Ben Shapiro w książce *The Right Side of History, How Reason and Moral Purpose Made the West Great* (Shapiro, 2019), wskazując na konieczność zachowania, a niekiedy i powrotu do tradycyjnego postrzegania znaczenia kultury i dochodzenia do prawdy w badaniach naukowych. Zatem pierwszym egzaminem dla uczestników I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. „Bezpieczeństwo w jednostkach oświaty i szkolnictwa wyższego”, ale także dla nas wszystkich, pozostanie konfrontacja ze smartfonem, przemyślana publikacja zdjęć z podróży, wizyta w restauracji oraz właściwy sposób odpowiedzi i reakcji na nadsyłane maile czy sms-y.

Autorzy dziękują prof. Józefowi Bieńkowi z URK za okazaną pomoc.

Streszczenie: Analiza globalnych wydarzeń gospodarczych, społecznych i politycznych w kontekście ich oddziaływania na sytuację w Europie i w Polsce stanowi przyczynek do dyskusji nad stanem bezpieczeństwa społecznego i publicznego w instytucjach oświatowych i naukowych. Artykuł bazuje w głównej mierze na informacjach znajdujących się w przestrzeni internetowej, gdyż pozwala to na uzyskanie aktualnego obrazu zagrożeń dotyczących użytkowników sieci. Skuteczną metodą oddziaływania autorów newsów i właścicieli portali na świadomość obiorców jest zachwianie poczuciem bezpieczeństwa publicznego. Coraz powszechniejszy dostęp do możliwości wirtualnego świata pociąga za sobą zagrożenia, których ofiarami padają uczniowie, studenci, a także ich rodzice i nauczyciele. Powoduje ponadto oderwanie od tradycyjnych wartości i oddzielenie społeczeństwa od dziedzictwa kulturowego dostępnego przede wszystkim w postaci analogowej. Wirtualny świat i osiągnięcia techniki zdają się zwalniać nas z rozważnego korzystania z dobrodziejstw nowoczesności. Uświadamianie tego zagrożenia oraz wskazywanie jak go unikać stanowi jedno z najważniejszych zadań współczesnej szkoły oraz osób cieszących się autorytetem dzieci, młodzieży, jak i dorosłych.

Abstract: The analysis of global economic, social and political events in the context of their impact on the situation in Europe and Poland contributes to the discussion of the state of social and public security in educational and scientific institutions. The article is based primarily on information found in the Internet space, as this provides an up-to-date picture of the threats affecting Web users. An effective method of influencing the awareness of viewers by news writers and portal owners is to shake the sense of public security. Increasingly widespread access to the possibilities of the virtual world entails threats to which students, pupils, as well as their parents and teachers, fall victim. In addition, it is causing a disconnect from traditional values and separating society from the cultural heritage available primarily in analog form. The virtual world and the achievements of technology seem to exempt us from the prudent use of the benefits of modernity. Raising awareness of this danger and pointing out how to avoid it is one of the most important tasks of

a modern school and of those who enjoy the authority of children, adolescents and adults alike.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne i publiczne, Internet, przekaz medialny, technologia, AI, cyberatak, atak terrorystyczny, instytucje oświatowe i naukowe

Keywords: social and public security, Internet, media coverage, technology, AI, cyber-attack, terrorist attack, educational and scientific institutions

Bibliografia

- Dukaj, J. (2019). *Po piśmie*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Kandell, E. (2020). Zaburzony umysł. Co nietypowe mózgi mówią o nas samych. *Neuropsychiatria i Neuropsychologia*, 15, 145–146.
- Murray, D. (2022). The War on the West. How to Prevail in the Age of Unreason. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 16(3), 409–414.
- SGH (2021). *Raport SGH i Forum Ekonomicznego 2021*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa.
- Shapiro, B. (2019). *The Right Side of History, How Reason and Moral Purpose Made the West Great*. London: Harper Collins.
- Tabor, S., Sikorski, Sz. (2023). Kompetencje przyszłości – czyli jakie?. *Nowa Energia*, 4(90), 85–92.
- Wucker, M. (2016). *ValueWalk. The Gray Rhino. How to Recognize and Act on the Obvious Dangers We Ignore*. Chatham: Newstex.

Netografia

- Bednarz, P. (2022). *Wybuch granatnika w gabinecie Komendanta Głównego Policji. Jakie kary przewiduje prawo?*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://busi->

nessinsider.com.pl/prawo/wybuch-granatnika-w-gabinecie-komendanta-glownego-policji-jakie-kary-przewiduje-prawo/xnl2q9n.

Benchmark (2023). *Sieć 6G – powiew przyszłości czy nadciągająca rzeczywistość?*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.benchmark.pl/aktualnosci/siec-6g-powiew-przyszlosci-czy-nadciagajaca-rzeczywistosc.html>.

Boguski, A. (2021). *W USA walczą z rasizmem w matematyce. Nie chcą pogłębiania „białej dominacji” przez przymuszanie uczniów do udzielania poprawnych odpowiedzi*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://bezprawnik.pl/rasizm-w-matematyce>.

Breczko, B. (2019). *Masz smartfona z Androidem? Zobacz co „podsluchal”, gdy rozmawiałeś*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://tech.wp.pl/masz-smartfona-z-androidem-zobacz-co-podsluchal-gdy-rozmawiales,6334519595128961a>.

Business Insider (2023). *Nie działa strona kolejnego dużego banku*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/nie-dziala-strona-kolejnego-duzego-banku-klientom-wyswietla-sie-komunikat/ywb-4np5>.

CyberDefence (2021). *Cyberatak na serwery Pentagonu. „Atakujący przeniknęli do sieci i wykradali dane”*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://cyberdefence24.pl/armia-i-sluzby/cyberatak-na-serwery-pentagonu-atakujacy-przenikneli-do-sieci-i-wykradali-dane>.

Deutsche Welle (2023). *Niemcy. Co czwarty czwartoklasista nie potrafi dobrze czytać*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.dw.com/pl/niemcy-co-czwarty-czwartoklasista-nie-potrafi-dobrze-czyta%C4%87/a-65649947>.

Domagała, M. (2022). *Hakerzy sparaliżowali ruch drogowy w Moskwie. Pomysł mieli niezwykły*. Pobrane 15 października 2023 z: https://motoryzacja.interia.pl/wiadomosci/ciekawostki/news-hakerzy-sparalizowali-ruch-drogowy-w-moskwie-pomysl-mieli-ni,nId,6262351#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox.

Express Miejski (2022). *Uczeń rozpylił gaz pieprzowy w szkole. Z obiektu ewakuowano ponad 100 osób*. Pobrane 15 października 2023 z: <http://zabkowice.express-miejski.pl/wiadomosc/44914,uczen-rozpylil-gaz-pieprzowy-w-szkole-z-obiektu-ewakuowano-ponad-100-osob-foto>.

Forbes (2022). *Bill Gates o sztucznej inteligencji: robotyzacja fabryk nastąpi w ciągu najbliższych pięciu do dziesięciu lat*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://>

- www.forbes.pl/technologie/bill-gates-sztuczna-inteligencja-najgoretszym-tematem-2023-roku-jak-si-wplynie-na-pettysb.
- Frączak, M. (2022). *Jakie są najczęstsze sposoby cyberataków w Europie*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.politykabezpieczenstwa.pl/pl/a/najczestsze-sposoby-cyberatakow-w-europie>.
- Freund, A. (2023). *Telefony komórkowe. Jako zabawki zakłócają rozwój dzieci*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.dw.com/pl/telefony-kom%C3%B3rkowe-jako-zabawki-zak%C5%82%C3%B3caj%C4%85-rozw%C3%B3j-ma%C5%82ych-dzieci/a-66623813>.
- Gazeta Prawna (2021). *Nauczyciele w Szwecji nie poprawiają błędów uczniów, aby „nie zniechęcić do nauki”*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.gazeta-prawna.pl/iadomości/swiat/artykuly/8057250,nauczyciele-w-szwecji-bledy-edukacja-debata.html>.
- GOV (2023). *Dotychczas wprowadzane stopnie alarmowe i stopnie alarmowe CRP na terytorium RP*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.gov.pl/web/mswia/dotychczas-wprowadzane-stopnie-alarmowe-i-stopnie-alarmowe-crp-na-terytorium-rp>.
- Haaretz (2022a). *Iran Confirms Centrifuge Workshop Moved to Natanz Underground Nuke Site*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.haaretz.com/middle-east-news/iran/2022-04-17/ty-article/iran-confirms-centrifuge-workshop-moved-to-natanz-underground-nuke-site/00000180-5ba3-d615-a9bf-dff3371c0000>.
- Haaretz (2022b). *Iran Starts Enriching Uranium at Underground Plant*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.haaretz.com/middle-east-news/iran/2022-08-29/ty-article/iran-starts-enriching-uranium-with-advanced-ir-6-machines-underground-at-natanz/00000182-eab8-d73b-a3b3-fff9e1640000>.
- Haaretz (2023). *IDF radykalnie zwiększyły zagłuszanie GPS, aby udaremnić atak dronów Hezbollahu*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.haaretz.co.il/news/security/2023-10-15/ty-article/.premium/0000018a-b114-d967-a39a-f976eb2c0000>.
- <https://epedagogika.pl/wspolpraca-z-rodzicami/bo-ja-tak-chce-i-się-sposoby-narozszczeniowych-rodzicow-4021.html>.
- <https://wiadomosci.radiozet.pl/Swiat/Anonymous-zaatakowal-jacht-Putina.-Hakerzy-skierowali-go-do-piekla>.

- Kenrick, C., Konrad, A. (2023). *Bill Gates o sztucznej inteligencji: robotyzacja fabryk nastąpi w ciągu najbliższych pięciu do dziesięciu lat*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.forbes.pl/technologie/bill-gates-sztuczna-inteligencja-najgoretszym-tematem-2023-roku-jak-si-wplynie-na-pettysb>.
- Kielczewska, A. (2020). *Bo ja tak chcę i już! Sposoby na rozszczeniowych rodziców*. Pobrane 15 października 2023 z:
- Komputer Świat (2019). *Czy smartfony nas podsłuchują? Eksperci to sprawdzili*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.komputerswiat.pl/artykuly/redakcyjne/czy-smartfony-nas-podsluchuja-eksperci-to-sprawdzili/f6gqzn>.
- Łapińska, J., Sudolska, A., Zinecker, M. (2022). *Raport z badań empirycznych w zakresie kompetencji i zawodów przyszłości*, Warszawa 2022. Pobrane 15 października 2023 z: <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/uploads/2022/07/Raport-z-badan-empirycznych-w-zakresie-kompetencji-i-zawodow-przyszlosci.pdf>.
- Mazurkiewicz, P. (2023). *Chatbot ChatGPT wpadł w szal. Obrażał i domagał się przeprosin*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://cyfrowa.rp.pl/technologie/sie37974251-chatbot-chatgpt-wpadl-w-szal-obrazal-i-domagal-sie-prze-prosin>.
- Money (2023). *Atak na polską kolej. Doszło do paraliżu, leciał rosyjski hymn*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.money.pl/gospodarka/atak-hakerow-na-polska-kolej-doszlo-do-paralizu-lecial-rosyjski-hymn-6934685783530464a.html>.
- NASK–PIB (NASK Państwowy Instytut Badawczy) (2021). *Raport „Nastolatki 3.0”. Młodzież spędza coraz więcej godzin w internecie*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.nask.pl/pl/aktualnosci/4294,Raport-Nastolatki-30-mlodziez-spedza-coraz-wiecej-godzin-w-internecie.html>.
- NCBR (2022). *NCBR a rankingi innowacyjności*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.gov.pl/web/ncbr/ncbr-a-rankingi-innowacyjnosci>.
- Palczewski, Sz. (2023). *Atak hakerski w Poznaniu. Wykradziono numery telefonów mieszkańców*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://cyberdefence24.pl/cyberbezpieczenstwo/atak-hakerski-w-poznaniu-wykradziono-numery-telefonow-mieszkancow>.
- Pallus, P. (2017). *You Tube to ich sposób na życie i zarabianie. Oto 10 najpopularniejszych youtuberów w Polsce*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://businessinsider.com.pl/biznes/media/youtube-najpopularniejsi-tworcy-w-polsce/1bl89nk>.

- Paolicelli, C. (2022). *Rynek Przemysłu 4.0 osiągnie wartość 165,5 mld USD do 2026 r.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/rynek-przemyslu-4-0-osiagnie-wartosc-1655-mld-usd-do-2026-r/>.
- Paolicelli, C. (2023). *Najbardziej innowacyjne kraje świata w 2022 roku.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/najbardziej-innowacyjne-kraje-swiate-w-2022-roku/>.
- Przemysł Przyszłości (2022). *Kompetencje przyszłości w firmie – czego oczekują przedsiębiorcy od swoich pracowników?.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://przemyslprzyszlosci.gov.pl/kompetencje-przyszlosci-w-firmie-czego-oczekuja-przedsiębiorcy-od-swoich-pracowników/>.
- Rozworowska, J. (2021). *Im więcej potu na ćwiczeniach, tym mniej krwi w boju.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://infowire.pl/generic/release/694307/im-wiecej-potu-na-cwiczeniach-tym-mniej-krwi-w-boju>.
- Sikorski, Sz. (2023). *Uwierzymy w siebie.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.forum-ekonomiczne.pl/uwierzymy-w-siebie/>.
- Suchodolska, M. (2018). *Samobójstwa nastolatków. Winne media społecznościowe?.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1238525,samobojstwa-nastolatkow-a-rola-mediow-spolesznosciowych.html>.
- Szostak, P. (2023). *Liczba Dunbara, czyli ilu możesz mieć znajomych?.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://codziennieproduktywnie.pl/liczba-dunbara/>.
- Szpunar, O. (2023). *Chcą podstawówek bez ocen w Krakowie. Rozwalimy pruski system edukacji.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,30292791,chca-podstawowek-bez-ocen-w-krakowie-rozwali-my-pruski-system.html>.
- Śmigulec, A. (2023). *Aleksandra Przegalińska: Wielu ludzi boi się AI.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://kobieta.wp.pl/aleksandra-przegalinska-wielu-ludzi-boi-sie-ai-6950337257593568a>.
- TVN24 (2023). *New York Times o błędach izraelskich służb i ataku Hamasu. Wszystko posypało się jak kostki domina.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://tvn24.pl/swiat/atak-hamasu-na-izrael-new-york-times-o-bledach-izraelskich-sluzb-i-szczegolach-ataku-7386721>.
- Widzyk, A. (2023). *Niemcy zazdroszczą Polsce. Cały świat pyta, jak to się stało.* Pobrane 15 października 2023 z: <https://wiadomosci.wp.pl/niemiecki-dziennik-spektakularny-sukces-polskiej-edukacji-6885654053465024a>.

- Wirtualna Polska (2021). *Polska młodzież spędza w internecie 12 godzin dziennie. Coraz częstsze objawy nadużywania internetu to ból głowy i zaburzenia snu*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/polska-mlodziez-spedza-w-internecie-12-godzin-dziennie-coraz-czestsze-objawy-naduzywania-internetu-to-bol-glowy-i-zaburzenia-snu>.
- Woźniak, M. (2023). *Policja w podstawówce w Otwocku. Śmierdzący żart ucznia na lekcji historii*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,29429800,policja-w-podstawowce-w-otwocku-smierdzacy-zart-ucznia-na-lekcji.html>.
- WP Tech (2012). *Izrael odpowiedzialny za wirusa Stuxnet i atak na Iran?*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://tech.wp.pl/iadom-odpowiedzialny-za-wirusa-stuxnet-i-atak-na-iran,6034843349017217a>.
- WP Wiadomości (2023a). *Atak nożem w szkole. 15-latek otrzymał cios w brzuch*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://wiadomosci.wp.pl/slask/atak-nozem-w-szkole-15-latek-otrzymal-cios-w-brzuch-6949406964357728a>.
- WP Wiadomości (2023b). *Szukają mostów, burzą mury. Dzieci w kryzysie psychicznym – jak im pomóc?*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://wiadomosci.wp.pl/szukaja-mostow-burza-mury-dzieci-w-kryzysie-psychicznym-jak-im-pomoc-6950326199511776a>.
- Zaręba, A. (2022). *Anonymous zaatakował jacht Putina. Hakerzy skierowali go „do piekła”*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://wiadomosci.radiozet.pl/Swiat/Anonymous-zaatakowal-jacht-Putina.-Hakerzy-skierowali-go-do-piekla>.
- Zarzycki, R. (2020). *Jesteśmy coraz głupszy? IQ spada o 7 punktów na pokolenie*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://www.polskieradio.pl/10/5566/artykul/2467985,jestesmy-coraz-glupszy-iq-spada-o-7-punktow-na-pokolenie>.
- Ziętek-Wielomska, M. (2022). *O Klausie Schwabie, Światowym Forum Ekonomicznym i globalistach z Davos*. Pobrane 15 października 2023 z: <https://instytut-sprawobywatelskich.pl/o-klausie-schwabie-swiatowym-forum-ekonomicznym-i-globalistach-z-davos/>.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 15.10.2023 r.

Data akceptacji artykułu: 22.12.2023 r.